

**ÖLÜMLE ÇOK KARŞILAŞAN SERVİSLERDE ÇALIŞAN HEMŞİRELERLE
MESLEKLERİ GEREĞİ ÖLÜMLE KARŞILAŞMAYAN KİŞİLERDE ÖLÜM
KAYGISI, SÜREKLİ KAYGI VE UMUTSUZLUK DÜZEYLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI¹**

Dr. Diler AKTÜRK²

Dr. Öğr. Üyesi, CIIP Muzaffer ŞAHİN³

ÖZET

Bu araştırma, meslekleri gereği çok fazla ölüm vakası ile karşılaşan, yetişkin yoğun bakım ve onkoloji servislerinde çalışan hemşireler ile meslekleri gereği ölüm vakası ile karşılaşmayan öğretmen, bankacı ve akademisyenlerin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri, ölümle sık karşılaşma veya karşılaşmama durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla genel tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Araştırma, 100 yetişkin yoğun bakım hemşiresi ve 100 onkoloji hemşiresi olmak üzere toplam 200 hemşire ile 65 bankacı, 70 öğretmen ve 70 akademisyen olmak üzere toplam 405 katılımcı ile yapılmıştır. Veriler Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği (TPÖKÖ), Spielberger Sürekli Kaygı Ölçeği (SSKÖ), Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) ve Kişisel Bilgi Formu (KBF) ile toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde T-Testi, Mann-Whitney U Testi, One-Way ANOVA, Kruskal-Wallis H Testi ve Pearson Korelasyon analizi kullanılmıştır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, meslekleri gereği ölümle karşılaşmayan akademisyen, bankacı ve öğretmenlerin ölüm kaygısı puanlarından, meslekleri gereği ölümle sık karşılaşan hemşirelerin ölüm kaygısı puanlarının anlamlı derecede ($p<0.05$) düşük olduğu saptanmıştır. Umutsuzluk puanlarına bakıldığında akademisyen, bankacı ve öğretmenlerin umutsuzluk puanlarına göre hemşirelerin umutsuzluk puanlarının anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.01$). Sürekli kaygı düzeyi açısından iki grup arasında ise anlamlı bir fark saptanmamıştır. İki hemşire grubu karşılaştırıldığında, onkoloji hemşirelerin ölüm kaygısı puanları, yetişkin yoğun bakım hemşirelerinin ölüm kaygısı puanlarından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($p<0.05$). Sürekli kaygı ve umutsuzluk puanları açısından ise anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır.

¹ Bu Makale 27-29 Nisan 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² dilerhatipoglu@hotmail.com

³ İstanbul Arel Üniversitesi, muzaffersahin@arel.edu.tr

Eğitim değişkeninin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerine etkisi incelendiğinde; akademisyen, bankacı ve öğretmen grubunda ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyine bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Hemşire grubunda eğitim değişkeninin, sadece ölüm kaygısı üzerinde etkisi olduğu saptanmıştır. Analiz sonuçlarına göre sağlık meslek lisesi hemşirelik mezunlarının ölüm kaygısı puanları, ön lisans ve lisans hemşirelik mezunlarının ölüm kaygısı puanlarından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($p<0.05$). Ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki analizi sonuçlarına göre ise sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasında pozitif yönde orta derecede bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0,459$, $p<0,01$).

Anahtar Kelimeler: Hemşire, Ölüm Kaygısı, Sürekli Kaygı, Umutsuzluk Düzeyi

GİRİŞ

Dünyanın varoluşundan bu yana insana verilen akıl ve düşünme yeteneği sayesinde insan etrafındakileri merak etmeye ve keşfetmeye başlamıştır. İnsanın tek bir hedefi vardır, doğayı tanıyıp onu kontrol altına almak ve ona karşı güçlenmek. Başka bir ifade ile hayatta kalabilmektir. Modernizm çağında yüceltilen “akıl” ile birlikte keşfedilmeyen, açıklanamayan ve üzerinde güç kurulamayan hiçbir olgunun kalmadığı iddia edilmiştir. Ancak insanların tüm çabalarına ve çalışmalarına rağmen ölüm olgusu varlığını sürdürmekte ve bizimle olmaya devam etmektedir. Keşfedilemeyen, üzerinde güç kurulamayan ve çaresi bulunamayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla şu an için ölümsüz bir yaşam düşünülemezdir.

Tarihsel süreç içerisinde ölüm ve ölüm kaygısı pek çok faktör (örn. din, zekâ, meslek, kültür, kişilik yapısı, eğitim, cinsiyet, yaş, hastalık, vb.) ile açıklanmaya çalışılmış fakat net cevaplar ulaşılamamıştır. Bilinen yegâne gerçek ölümün evrensel olduğu ve tabii ki kaçınılmaz olduğudur. İnsan farkında olan, farkında olduğunun da farkında olan bir varlıktır. Bu nedenle ölümün yenilmezliği bazen dayanılmaz bir yük olarak görülmekte, bazen de insanda kaygı uyandırmaktadır. Oysaki varoluşçu inanışa göre “hayat değerli bir armağan ve bu armağanı muhafaza edebilmek için ölüm kaygısı beraberinde verilmiştir”. Ölüm kaygısı tüm doğanın yaşamı için gerekli bir duygudur. Ölüm kaygısı, yaşam için bir arzu olduğu gibi, yaşamın anlamı için yardımcı da olmalıdır. Sağlıklı olan, ölümü ve ölmeyi olduğu gibi kabul edip, ölümle gerçekçi bir şekilde yüzleşmektir. Onur’a (2011) göre bu gerçekçi kabul ediş kişinin duygusal olgunlaşmasını sağlamaktadır.

21 yy ’da insan kendi başına ölüm gelmeyecekmiş gibi başkalarının ölümüyle daha çok ilgilenerek bir reddediş içine girmiştir. Bauman (2012) ölümün, insan aklı için bir utanç olduğunu savunur. Aklın bu utançtan kurtulamadığını, utancını gizlemek için de ölümü reddetme yollarına başvurduğunu ifade etmektedir. Ancak bu inkâr edişin ardından, ölüm kendi sevdiği bir kişinin başına geldiğinde insan derin üzüntü, stres, umutsuzluk ve kaygı yaşamaktadır (Monçeva, 2008; Yalom, 2011).

Sadece modern insanlar değil tıpla uğraşan sağlık çalışanları da ölümden kaçınmanın yollarını aramaya çalışmaktadır. Modern tıpla uğraşan profesyoneller de dikkatini yaşamı uzatma, ölümü geciktirme amacına yoğunlaştırmıştır (Göka, 2009).

Modern psikoloji çok uzun bir geçmişe sahip olmamasına ve özellikle de ölüm konusunu işleme bakımından yakın bir tarihe sahip olmasına karşın, psikoloji alanında çalışanlar da ölüm konusundan kaçınmaktadır ve Yalom (2011: 95) psikolojinin bu durumunu “sessizlik komplosuna” benzetmektedir.

Günümüzde teknolojinin hızlı gelişimi pek çok tanı ve tedavi tekniklerin gelişimine yön vermiştir. Tüm bunların sonucu ölümü bekleyen insanlar artık evlerinde sevdikleri ile birlikte değil hastanelerde ölümü bekler olmuştur. Ölmek üzere olan kişilerin bakımı hastanelere taşınmıştır. Ölüm ise mücadele edilmesi gereken bir “problem” durumuna getirilip, onunla mücadele çalışmaları da mekanik bir hal almıştır (Göka, 2009). Dolayısıyla ölümün tüm duygusal yükü sağlık profesyonelleri üzerine yıkılmıştır (Aries, 1991).

Sağlık ekibinin en önemli üyelerinden biri olan hemşireler, 24 saat boyunca ilk başvuru ve diğer sağlık ekibi üyeleri ile iletişimi sağlayan kişilerdir. Özellikle yoğun bakım ve onkoloji servislerinde çalışan hemşireler, meslek hayatları boyunca pek çok kez ölümcül hasta ile karşılaşmaktadır. Diğer taraftan hemşirelere, hekimlere olduğu gibi eğitimleri boyunca yaşamı sürdürme sorumluluğu verilmektedir. Bu yüzden hemşireler de ölümü yadsıyabilmekte, ölümün önlenemeyişini başarısızlık, çaresizlik ve yetersizlik olarak görmektedirler (Öz, 2004). Fakat tüm bu olumsuzluklara karşın diğer sağlık profesyonelleri gibi hemşireler mesleki sorumluluklarını, her gün yerine getirmektedirler. Bu durumda: Ölüm olaylarına aşırı maruz kalma veya ölümle yüzleşme, “hemşirelerin kendi ölüm ve genel kaygılarını nasıl etkilediği” sorusunu akla getirmektedir.

Bu araştırmada, ölüm vakası ile çok fazla karşılaşan yetişkin yoğun bakım ve onkoloji servislerinde çalışan hemşireler ile meslekleri gereği ölüm vakası ile karşılaşmayan diğer meslek (öğretmen, bankacı ve akademisyen) mensuplarının ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerinden elde edilecek verilerin karşılaştırılması, verilerin benzerlik ve/veya farklılıkların nedenlerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

1. MATERYAL VE METOD

1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, katılımcıların ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi için genel tarama modeli kullanılmıştır.

1.2. Araştırmanın Problemi

Ölüm, ölüm korkusu, ölüm kaygısı ve genel kaygı konuları her dönem ilgi odağı olmuş, merak edilip araştırılmış ve çeşitli değişkenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kadar çok araştırılmaya karşın, ölüm kaygısı halen en az açıklığa kavuşan alanlardan biri olduğu anlaşılmıştır.

- Ölüm kaygısı ve genel kaygı üzerine yapılan çalışmalarda var olan çelişkili sonuçlar;
- Umutsuzluğun kişinin öznel iyilik durumunu belirlemede önemli olabileceği ve ölüm kaygısı yüksek olan ya da olmayan veya genel kaygısı yüksek olan ya da olmayan bireylerin umutsuzluk düzeyleri karşılıklı olarak birbirinden

etkilenebileceği düşünülmüştür. Bu yüzden bu araştırmada umutsuzluk düzeylerinin de araştırılması hedeflenmiştir.

Yapılan durum tespitlerinden yola çıkılarak; ölümle çok karşılaşan servislerde çalışan hemşirelerle, meslekleri gereği ölümle karşılaşmayan kişilerde ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki farklılıkların çeşitli değişkenler doğrultusunda ortaya konulması bir gereklilik olmaktadır. Bu doğrultuda, ölümle çok karşılaşan servislerde çalışan hemşirelerle, meslekleri gereği ölümle karşılaşmayan kişilerde ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasında fark var mıdır? Sorusu araştırmanın temel sorusu olarak kurgulanmış olup bu sorunun yanıtlanmasına olanak sağlayacağı düşünülen aşağıdaki araştırma soruları üzerinde çalışılması hedeflenmiştir.

1.3. Araştırma Soruları

1. Meslekleri gereği çok fazla ölüm vakası ile karşılaşan, yetişkin yoğun bakım ve onkoloji servislerinde çalışan hemşireler ile meslekleri gereği ölüm vakası ile karşılaşmayan öğretmen, bankacı ve akademisyenlerin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri, ölümle sık karşılaşma veya karşılaşmama durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

2. Yetişkin yoğun bakım servisinde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri ile onkoloji servisinde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasında farklılık var mıdır?

3. Yetişkin yoğun bakım ve onkoloji servisinde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri eğitim değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

4. Akademisyen, öğretmen ve bankacıların ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri eğitim değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

5. Yetişkin yoğun bakım ve onkoloji servisinde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri hizmet yıllarına (deneyim/kıdem) göre farklılaşmakta mıdır?

6. Ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk değişkenleri arasında bir ilişki var mıdır?

1.4. Evren

Araştırmanın çalışma evreni; İstanbul ili Avrupa yakası sınırları içerisinde bulunan ve bünyelerinde yetişkin yoğun bakım ve onkoloji servisi olan hastanelerin (Eğitim ve Araştırma, Tıp Fakültesi ve Özel), sözü geçen servislerinde çalışan hemşireler ile yine İstanbul ili Avrupa yakasında kamu ve özel kurumlarda çalışan öğretmen, bankacı ve akademisyenler oluşmaktadır.

1.5. Örneklem

Araştırmanın örnekleme ise, İstanbul ili Avrupa yakası içinde küme örnekleme yoluyla ulaşılmış 6 özel hastane, 2 tıp fakültesi hastanesi, 1 eğitim ve araştırma hastanesinden 100 yetişkin yoğun bakım ve 100 onkoloji hemşiresi ile 4 özel ve 1 devlet bankasından 65 bankacı; 3 devlet ve 1 özel okuldan, 2 özel ve 2 devlet anaokulundan 70 öğretmen; 2 devlet ve 2 özel üniversiteden 70 akademisyen olmak üzere, çalışmaya katılmaya gönüllü olan toplamda 405 kişiden oluşmaktadır.

1.5.1. Örneklem Grubunun Özellikleri

Araştırma kapsamına alınan tüm meslek gruplarında çalışanların en az lise diplomasına sahip, 18-40 yaş arası kadın katılımcılar olmaları belirlenen temel ölçütlerdir. Bu ölçütlerin belirlenmesinde dikkate alınan etkenler ise şöyledir:

- Günümüzde hemşirelik mesleğine mensup olan bireylerin büyük çoğunluğunun kadın olması (TÜİK, 2013).
- 40 yaş sonrası (ortalama 45 yaş) kadınlarda overlerdeki morfolojik ve fonksiyonel değişimlere bağlı olarak hormonal dengenin de farklılaşmaya başlaması, bu durumun da klimakterium adı verilen, üretkenlik dönemi ile yaşlılık dönemi arasında bir geçiş dönemi olan ve çeşitli fizyolojik, psikolojik ve sosyal değişikliklerle karakterize bir dönem olmasından dolayı (Bayraktar-Görgel ve Çakıroğlu, 2007) bu geçiş döneminin katılımcıların ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerini etkileyebileceği düşünüldüğünden 40 yaş sınırlaması getirilmiştir.
- TÜİK'in 2010, 2011 ve 2012 verilerine göre en fazla ölüm vakası birinci derecede yoğun bakım ardından onkoloji servislerinde görülmesinden dolayı (TÜİK, 2013) hemşire kümesi yoğun bakım ve onkoloji servisinden, hemşire kümesi ile karşılaştırılacak diğer küme ise meslekleri gereği ölüm vakaları ile hiç karşılaşmamalarından dolayı akademisyen, bankacı ve öğretmenlerden seçilmiştir.

1.6. Veri Toplama Araçları:

- 2.6.1. Pilot Çalışmalar;
- 2.6.2. Kişisel Bilgi Formu;
- 2.6.3. Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği;
- 2.6.4. Spielberger sürekli kaygı Ölçeği;
- 2.6.5. Beck Umutsuzluk Ölçeği.

1.7. Verilerin Çözümlemesi:

İstatistiksel analizleri SPSS 18 programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlar (Frekans, Yüzde, Ortalama, Standart Sapma) kullanılmıştır. İki grup arasındaki karşılaştırmalarda, verilerin normal dağılımına uygun olarak Independent-Samples T-Test, verilerin normal dağılmadığı durumunda Mann-Whitney U Test, ikiden fazla grup arasındaki karşılaştırmalarda verilerin normal dağılımı doğrultusunda One-Way ANOVA, verilerin normal dağılmadığı durumunda Kruskal-Wallis H Testi, farklılığı yaratan grup veya grupları belirlemek amacıyla Post-Hoc testlerinden Tukey HSD, niceliksel verilerin karşılaştırılmasında ise Pearson Korelasyon analizleri kullanılmıştır.

2. BULGULAR

2.1. Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Tablo 1: İki Grubun (Hemşire – Diğer Grup: Akademisyen, Bankacı ve Öğretmen) Ölüm Kaygısı (ÖKP) ve Sürekli Kaygı (SKP) Düzeylerinin T Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılım (N = 405)

	Meslek	N	Ort	Ss	T	P
ÖKP	Hemşire	200	50,23	11,92		
	Akademisyen				-2,18	0,030
	Bankacı Öğretmen	205	52,88	12,57		
SKP	Hemşire	200	42,37	7,95		
	Akademisyen				-0,67	0,502
	Bankacı Öğretmen	205	42,89	7,55		

Tablo 2: İki Grubun (Hemşire – Diğer Grup: Akademisyen, Bankacı ve Öğretmen) Umutsuzluk (UP) Düzeylerinin Mann-Whitney U Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılım (N = 405)

	Meslekler	N	SOrt	STop	U	P
UP	Hemşire	200	220,31	44061		
	Akademisyen				17039	0,003
	Bankacı Öğretmen	205	186,12	38154		

Yapılan karşılaştırmalarda iki grup arasında sürekli kaygı düzeyleri açısından fark bulunmazken, ölüm kaygısı ve umutsuzluk düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Akademisyen, bankacı ve öğretmenlerden oluşan grubun ölüm kaygısı puan ortalamaları (\bar{x} =52,88), hemşire grubunun ölüm kaygısı puan ortalamalarından (\bar{x} =50,23), 0,05 düzeyinde anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Umutsuzluk düzeyi açısından ise sonuçlar tersi yöndedir. Meslekleri gereği ölümle sık karşılaşan hemşirelerin umutsuzluk puan

ortalamaları ($\bar{x}=220,31$), meslekleri gereği ölümle karşılaşmayan akademisyen, bankacı ve öğretmenlerin umutsuzluk puan ortalamalarından ($\bar{x}=186,12$), 0,05 düzeyinde anlamlı olarak yüksek bulunmuştur.

2.2. İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Tablo 3: Yetişkin Yoğun Bakım ve Onkoloji Servisinde Çalışan Hemşirelerin Ölüm Kaygısı, Sürekli Kaygı ve Umutsuzluk Düzeylerinin T Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılım (N = 200)

	Hemşire Grupları	N	Ort	Ss	T	P
ÖKP	Yetişkin Yoğun Bakım Hemşireleri	100	48,48	11,41	-2,09	0,038
	Onkoloji Hemşireleri	100	51,98	12,22		
SKP	Yetişkin Yoğun Bakım Hemşireleri	100	42,18	8,08	-0,34	0,730
	Onkoloji Hemşireleri	100	42,57	7,86		
UP	Yetişkin Yoğun Bakım Hemşireleri	100	4,46	4,45	0,35	0,727
	Onkoloji Hemşireleri	100	4,25	4,03		

Ölümle sık karşılaşılan servislerde çalışan iki hemşire grubunun sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasında fark bulunmazken ($p>0,05$), ölüm kaygısı düzeyleri anlamlı derecede farklı bulunmuştur ($p<0,05$). Onkoloji servisinde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı düzeyi ($\bar{x}=51,98$), yetişkin yoğun bakım servisinde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı düzeyinden ($\bar{x}=48,48$) daha yüksektir.

2.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Tablo 4: Yetişkin Yoğun Bakım ve Onkoloji Servisinde Çalışan Hemşirelerin Ölüm Kaygısı, Sürekli Kaygı ve Umutsuzluk Düzeylerinin, Eğitim Değişkenine Göre One-Way ANOVA Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılım (N = 200)

	Hemşirelerin Eğitim Düzeyi	N	Ort	Ss	F	P
ÖKP	Lise	78	53,28	13,15	3,48	0,017
	Ön Lisans	27	46,26	11,14		
	Lisans	73	48,29	10,79		
	Yüksek Lisans	22	50,73	9,53		
SKP	Lise	78	42,05	8,20	0,58	0,628
	Ön Lisans	27	43,96	8,54		
	Lisans	73	42,51	7,15		
	Yüksek Lisans	22	41,14	9,07		
UP	Lise	78	4,46	3,90	0,95	0,413
	Ön Lisans	27	5,26	4,43		
	Lisans	73	4,25	4,45		
	Yüksek Lisans	22	3,23	4,29		

Hemşirelerin eğitim değişkenine göre, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken ($p>0,05$), hemşirelerin eğitim değişkeni açısından, ölüm kaygısı düzeyleri anlamlı derecede farklı bulunmuştur ($p<0,05$). En yüksek ölüm kaygısı düzeyi lise mezunu hemşirelerde ($\bar{x}=53,28$) görülürken, ikinci en yüksek ölüm kaygısı düzeyi yüksek lisans mezunlarında ($\bar{x}=50,73$), en düşük ölüm kaygısı düzeyi ise ön lisans mezunlarında ($\bar{x}=46,26$) bulunmuştur.

2.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yapılan istatistiksel çalışmalarda akademisyen, bankacı ve öğretmenlerin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri eğitim değişkenine göre farklılık göstermediğinden, tablo ile gösterilmemiştir ($p>0,05$).

2.5. Beşinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Yoğun bakım ve onkoloji servisinde çalışan hemşirelerin hizmet yıllarına (deneyim/kıdem) göre, ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0,05$).

2.6. Altıncı Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Tablo 5: Araştırma Grubunun Ölüm Kaygısı, Sürekli Kaygı ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasında Korelasyon Analizini Gösteren Dağılım

		ÖKP	SKP	UP
	Korelasyon	1	-0,172**	-0,077
ÖKP	P		0,001	0,123
	N	405	405	405
	Korelasyon	-0,172**	1	0,459**
SKP	P	0,001		0,000
	N	405	405	405
	Korelasyon	-0,077	0,459**	1
UP	P	0,123	0,000	
	N	405	405	405

**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı

Araştırma grubunun sürekli kaygı düzeyleri ile umutsuzluk düzeyleri arasında pozitif yönde orta derecede anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = 0,459$, $p < 0,01$). Bu sonuca göre sürekli kaygı düzeyi arttıkça, umutsuzluk düzeyinin arttığı söylenebilir. İkinci bir ilişki bulgusu ise çok zayıf da olsa ölüm kaygısı düzeyleri ile sürekli kaygı düzeyleri arasında görülmekte. İki değişken arasında ilişki çok zayıf ve negatif yöndedir ($r = -0,172$, $p < 0,01$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Korku ve kaygı doğası, psikolojide henüz tam olarak anlaşılammış olmasına rağmen, korku ve kaygı deneyimi her insanda varoluşsaldir ve herkese tanıdiktir. Bu durum, bu alanda çok sayıda bilimsel tartışmaya yol açmaktadır. Yapılan literatür taraması doğrultusunda, bu alandaki çalışma sonuçlarının çelişkili olduğu görülmektedir.

Meslekleri gereği ölümle sık karşılaşan yoğun bakım ve onkoloji servislerinde çalışan hemşireler ile meslekleri gereği ölümle karşılaşmayan akademisyen, bankacı ve öğretmenlerin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerini karşılaştırmak amacıyla yapılan bu çalışmada, ölüm kaygısı ile ilgili elde edilen bulgular: Varoluşçu kuramcıların ölüm kaygısını azaltmak için ölümle yüzleşmek gerektiği iddiasını destekler yöndedir. Aynı zamanda Bilişsel-Davranışçı terapi şekli olan maruz bırakmanın (meslek gereği de olsa) fobi çeşitlerinin tedavisinde olduğu gibi, ölüm kaygısını azaltmada ya da ölüme karşı duyarsızlaşmada da etkili olabileceği söz konusu edilebilir. Diğer yönden ise araştırmadan elde edilen bulgular, Psikanaliz kuramın kurucusu Freud'un ölümle yüzleşmenin mümkün olmadığı hakkındaki görüşlerini de inkâr etmektedir.

Araştırma bulgularının, alanda ölüme maruz kalmanın etkilerini araştıran diğer araştırma bulgularıyla benzer (Eke, 2003; Karaca, 2000; Koob ve Davis, 1977 akt. Lonetto ve Templer, 1986; Köse ve ark. 2011; Lattanner ve Hayslip, 1984-85 akt. Lonetto ve Templer, 1986) ve farklı yönleri bulunmaktadır (Ertufan, 2008; Taka, 2010; Lonetto ve Templer, 1986; Templer, Ruff ve Ayers, 1976 akt. Lonetto ve Templer, 1986; Thorson ve Powell, 1996; Whittenberg, 1980 akt. Lonetto ve Templer, 1986). Yine araştırma bulgularına göre, iki grup arasında sürekli kaygı düzeyleri açısından istatistiksel olarak fark bulunmazken, hemşirelerin umutsuzluk düzeyi ise ölüm olaylarına maruz kalmayan diğer grubun umutsuzluk düzeyinden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Başka bir ifade ile araştırma bulguları, çok stresli ve ölüm olaylarının sık yaşandığı ortamlarda çalışan hemşirelerin umutsuz olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Öz'ün (2004) vurguladığı gibi umudun ortaya çıkarılması ve desteklenmesi hemşirelik mesleğinin önemli bir parçasıdır. Bu nedenden dolayı hemşirelerin umutsuzluk düzeylerini ortaya koyan araştırma bulguları oldukça önemlidir. Alana yönelik yapılan literatür taramalarında ise farklı meslek gruplarının umutsuzluk düzeylerini karşılaştıran başka bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Diğer yandan, çalışma öncesi 18 hemşire ile gerçekleştirilen pilot çalışmadan elde edilen veriler özellikle hemşirelerin mesleki gelecekleri hakkında düşünceleri ile ilgili önemli ön bilgiler sağlamıştır. “Geleceğe baktığınızda mesleki geleceğinizi nasıl görüyorsunuz?” ve “Geleceğe baktığınızda genel anlamda geleceği nasıl görüyorsunuz?” sorularına araştırmaya katılan hemşirelerin büyük çoğunluğu mesleki gelecek ile ilgili bir beklentilerinin olmadığı, mesleki yönden bir şeylerin değişeceğine inanmadıklarını ve bir kaç başka iş alanlarına geçiş yapabilmek için çareler aradıkları görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu ifadeler ise tam olarak umutsuzluğu, anlaşılacağı üzere umutsuzluğun özünü tanımlamaktadır. Çalışmaya katılan

hemşirelerin genel anlamda gelecek beklentileri ise daha güzel olayların olacağı ve özellikle çocuk sahibi olanların çocukları ile ilgili çok umutlu oldukları görülmüştür. Elde edilen bu ön bilgiler hemşirelerin umutsuzluk düzeylerinin daha çok mesleki yaşamlarına bağlı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yetişkin yoğun bakım ve onkoloji servisinde çalışan iki hemşire grubunun ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri karşılaştırıldığında ise sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasında fark olmadığı, ölüm kaygısı düzeylerinin ise istatistiksel olarak anlamlı derecede farklı olduğu görülmüştür. Her ne kadar iki ünite de ölüm olayları sık görülse de, hastanelerin yoğun bakım servisleri, yaşam tehlikesi olan hastaların yakın takibinin yapıldığı, hayati fonksiyonlarının desteklendiği, özel tedavi yöntemlerinin uygulandığı, hastanedeki en karmaşık biyomedikal cihazların bulunduğu, yüksek dikkat, beceri ve bilgi gerektiren bölümlerdir. Burada görevli sağlık personeli ilk yardım ve hayatın devamı için çalışır, hastanın psikolojik sorunları onlar için ikinci sırada yer alır. Ayrıca yoğun bakım ünitelerinde hasta sirkülasyonu onkoloji servisinin hasta sirkülasyonundan çok daha fazla olup, yoğun bakım ünitelerinde ölüm olayları daha ani ve hızlı gerçekleşmektedir. Bu durum yoğun bakım hemşirelerinin hasta ile olan iletişimini olumsuz etkilemektedir.

Onkoloji servisinde çalışan hemşireler de yoğun bakım hemşireleri gibi bilgi ve teknolojiye hızlı gelişmeleri takip edip uygulamaya aktarmak zorundadır. Ayrıca aynı zamanda hastalarla yakın ilişki kurmaları beklenmektedir. Onkoloji hastalarının tedaviye yanıtı ve hastalığın seyrinin kestirilememesi, kanser tedavisi nedeniyle ortaya çıkan ciddi ve şiddetli yan etkilerin hemşireleri de etkilemesi, izole olan yoğun bakımdan farklı olarak hasta yakınları ile de yakın iletişimde olmaları, hasta ve yakınlarının duygusal tepkilerine sıklıkla maruz kalmaları, onkoloji hemşirelerini diğer hemşirelerden farklılaştırmaktadır. Onkoloji servisini yoğun bakım servisinde ayıran bir diğer nokta ise onkoloji hastaları serviste daha uzun yatmakta, taburcu olsalar dahi ayaktan tedavileri aylarca, yıllarca devam etmektedir. Bu durum onkoloji hemşireleri ile onkoloji hastaları ve yakınları arasında özel bir bağın oluşmasına neden olmakta ve hastanın kaybı, onkoloji hemşirelerini yakın birinin kaybı kadar etkileyebilmektedir. Söz konusu etkenlerin, onkoloji hemşirelerin kendi ölüm kaygıları üzerinde etkili olduğunun açık bir göstergesidir.

Yetişkin yoğun bakım ve onkoloji servisinde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin, eğitim değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyan bulgular doğrultusunda, hemşireler arasında eğitim değişkenine göre sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık olmadığı, ölüm kaygısı düzeyleri açısından ise anlamlı derecede farklı olduğu görülmüştür. Eğitim değişkenine göre en yüksek ölüm kaygısı düzeyi lise mezunu hemşirelerde görülürken, ikinci en yüksek ölüm kaygısı düzeyi yüksek lisans mezunlarında, en düşük ölüm kaygısı düzeyi ise ön lisans mezunlarında bulunmuştur. Gruplar arası farklılık açısından ise lise mezunu hemşirelerin ölüm kaygısı düzeyi, ön lisans ve lisans mezunu hemşirelerin ölüm kaygısı düzeylerinden anlamlı derecede farklı bulunmuştur. Akademisyen, bankacı ve öğretmenlerin ise ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin eğitim değişkenine göre farklılık göstermediği görülmüştür. Bu çalışma açısından bulguların bu yönde olması, hemşirelik grubunda ölüm kaygısı düzeylerinin eğitim değişkenine göre farklılık göstermesi, diğer grupta

ise farklılık göstermemesi, hemşirelik mesleği mensupları için ölüme ilişkin eğitimin önemi ve gerekliliğini bir kez daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Lise ve lisans düzeyinde hemşirelik eğitimi veren kurumların eğitim müfredatları incelendiğinde, lisans düzeyinde ölüm konulu ders içeriklerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Lise düzeyinde hemşirelik eğitimi ders içeriklerine Milli Eğitim Bakanlığının Mesleki ve Teknik Eğitim: Programlar ve Öğretim Materyalleri (MEGEP, 2014) modüller kısmından ulaşılmıştır. Hemşirelik bölümü, 9. Sınıf Meslek Esasları ve Teknik dersinde “Terminal Dönem ve Hemşirelik Bakımı” isimli 1 Ünite: Terminal dönem hasta bakımı, ölüm, kesin ölüm belirtileri, ölüm sonrası yapılması gerekenler gibi konuların işlendiği görülmüştür. Öğrenme yöntemlerinden düz anlatım, tartışma ve maket üzerinde uygulama kullanılmaktadır. Diğer ders içerikleri de taranmış fakat bire bir ölüm konusuna rastlanmamıştır. Lisans düzeyinde hemşirelik eğitimi veren Üniversitelerin (örn. İstanbul, Uludağ, Trakya, Atatürk Üniversiteleri) ders içerikleri incelendiğinde 1. sınıftan 4. sınıfa kadar farklı derslerde ölüm konusunun ele alındığı tespit edilmiştir. Örneğin, Hemşirelik Esasları ve Tekniği, Hematoloji Hemşireliği-Çocuk Onkolojisi, Öğrenme Teknikleri isimli derslerde en az bir en fazla dört ünite ders işlenmekte. Ders konuları: Yaşam aktiviteleri, ölüm/ölüm kaygısı ve başa çıkma, ölümcül hastalara uyum süreci, terminal dönem hasta bakımı ve aile ile iletişim gibi hususları kapsamakta. Öğrenme yöntemleri olarak ise düz anlatım, tartışma, demonstrasyon, simülasyon, klinik ve laboratuvar uygulamaları kullanılmakta, ölüme ilişkin bilgi ve yaklaşımlar konulu seminerler düzenlenmektedir. Yapılan tespitler doğrultusunda, lisans düzeyinden mezun olan hemşirelerin ölüm konusunda daha bilgili, ölüm olgusuna daha aşina ve farkındalıklarının artmış olarak mezun oldukları söylenebilir.

Lise ve lisans eğitim düzeyi açısından bir diğer fark ise eğitim boyunca ve yaz dönemlerinde, hastanelerde staj adı altında yapılan çalışmalarda göze çarpmaktadır. Lisans öğrencileri birinci sınıftan itibaren ve her yaz dönemi çeşitli kliniklere uygulamalara giderken, lise öğrencileri 11. ve 12. sınıfta staja başlamakta. Hemşirelik eğitiminde teorik bilginin yanı sıra uygulamalar oldukça önemlidir. Yaparak, gözlemleyerek, deneyerek teorik bilgiler uygulamaya geçirilir ve pekişir.

Eğitim konusunda farklılığa sebep olan bir başka etken ise yaş faktörüdür. Daha ergenlik çağında olan lise öğrencisi ile ergenlik çağının sonuna gelmiş veya ergenliği geride bırakmış üniversite öğrencisinin eğitim, meslek, ölüm, kaygı, korku, ölüm kaygısı gibi kavramlara verdikleri önem, hazır bulunuşluk düzeyleri, yaşanmışlıklar ve tecrübeler dolayısıyla aynı değildir.

İki grup arasındaki farklılığa bir diğer etken de Ertufan'ın (2008) da vurguladığı gibi, eğitim düzeyi arttıkça toplum tarafından onaylanma ve takdir görme de artmaktadır. Çevreden gelen takdir, bireyin benlik saygısını olumlu etkiler ve benlik bütünlüğünün sağlanması sonucu ölüm kaygısı ile baş etmenin kolaylaşacağı söylenebilir.

Araştırmada ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk değişkenleri arasındaki ilişkiye bakıldığında ise sürekli kaygı puanları ile umutsuzluk puanları arasında pozitif yönde orta

derecede anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre sürekli kaygı düzeyi arttıkça, umutsuzluk düzeyinin arttığı söylenebilir.

ABD’de yapılan pek çok çalışmada depresyon, kaygı düzeyleri gibi psikolojik faktörlerin ölüm kaygısını arttırdığı kabul edilmektedir (Erdoğan ve Özkan, 2007). Fakat alan yazında ölüm kaygısı, genel kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların sonuçları farklılık göstermektedir. Ehtiyar ve Üngüren’in (2008) çalışmasında umutsuzluk ve sürekli kaygı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu çalışmada olduğu gibi sürekli kaygı puanı artış gösterdikçe umutsuzluk puanları da artmıştır. Bahadır-Yılmaz ve Ergun’nun, (2010) çalışmasında da bu çalışma ile benzer olarak ölüm kaygısı ve umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Tanrıdağ’ın (1997) çalışmasında ise tespitler daha farklıdır. Araştırma ile örtüşen ve örtüşmeyen bulgular elde edilmiştir. Ölüm olayların sık görüldüğü kliniklerde çalışan hemşirelerin ölüm kaygısı ile genel kaygı düzeyleri arasında bir ilişki bulunmazken, ölüm olayların sık görülmediği servislerde çalışan hemşirelerin ölüm kaygıları ve genel kaygıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sarıkaya’nın (2013) ölüm kaygısı ölçeği geliştirme çalışmasında ölüm kaygı puanları ile sürekli kaygı puanları arasındaki korelasyon, bu çalışmadan farklı olarak orta düzeyde ve pozitif yönde, ölüm kaygısı puanları ile umutsuzluk puanları arasında korelasyon ise yine bu çalışmadan farklı olarak düşük düzeyde ve pozitif yönde bulunmuştur.

Sonuç olarak, ölümlerle meslekleri gereği sık yüzleşen bir grup olan hemşireler, günümüzde hasta ile en çok iletişimde olan kişilerdir. Özellikle onkoloji ve yoğun bakım hemşireleri neredeyse her gün ölümlerle karşı karşıya kalmaktadır. Hemşirelerde ölümlerle sık karşılaşma sonucu ortaya çıkan stres, sıkıntı ve zorlanmalar ile sağlıklı bir şekilde baş edebilmeleri için, zihinsel olarak hazır olmaları, öncelikle kendi ruh sağlıkları için gereklidir. Ancak kendi duygularını tanıyan hemşireler, kendisinden rehberlik ve bu konuda destek bekleyen hastalara faydalı olabilirler.

Ölüme gelince: Ölüm, dünyadaki tüm canlılar için geçerlidir. Yaşamak demek ölmek demektir. Bu düşünce insanın sadece fizyolojik değil, psikolojik varoluşunun da özüdür. Yaşam ve ölüm diyalektik birliğin iki kutbudur. Bu nedenle yaşamın anlamı, ölüm anlayışını da içermektedir. İnsanlar için ölüm en büyük eşitlik ve en kesin olgudur. Bir yandan herkes tarafından bilinen, diğer taraftan hayattaki en derin muammadır. Ölüm olgusu tarihsel süreç içerisinde her zaman ilgi ve merak konusu olmuş ve birçok disiplin tarafından (felsefe, psikoloji, sosyoloji, tıp, teoloji, vb.) ele alınıp incelenmiş olmasına rağmen, daha uzun yıllar dikkate alınacağı da anlaşılmaktadır. Her ne kadar zamanlar ve disiplinler farklı olsa da amaçları aynıdır. Bu çok önemli ve hayati olan evrensel olguyu netleştirerek, yaşama gerekli değeri aktarmak, ölüm kaygısını azaltmak veya ortadan kaldırmak için uygun ve etkili yollar bulmaktır.

KAYNAKLAR

- ARIES, P. (1991). *Batılının Ölüm Karşısındaki Tavırları*. M.A. Kılıçbay (çev.). 1. Baskı. Ankara: Gece.
- BAHADIR-YILMAZ, E. & ERGUN, A. (2010). Kalp Yetmezliği Olan Hastaların Algılanan Sosyal Destek ile Umutsuzluk ve Ölüm Kaygısı Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 26. 3, 1-10.
- BAUMAN, Z. (2012). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*. N. Demirdöven (çev.). 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı.
- BAYRAKTAR GÖRGEL, E. & ÇAKIROĞLU, F.P. (2007). *Menopoz Döneminde Kadın*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- EHTİYAR, R. & ÜNGÜREN, N. (2008). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Umutsuzluk ve Kaygı Seviyeleri ile Eğitime Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1. 4, 159-181.
- EKE, S. (2003). Farklı Mesleklerde Çalışanların Ölüm Kaygılarının Karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik, İstanbul.
- ERDOĞDU, M.Y. & ÖZKAN, Ö. (2007). Farklı Dini İnanışlardaki Bireylerin Ölüm Kaygıları ile Ruhsal Belirtiler ve Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *İnönü Üniversitesi Tıp Dergisi*, 14. 3, 171-179.
- ERTUFAN, H. (2008). Hekimlik Uygulamalarında Ölümle Sık Karşılaşmanın Ölüm Kaygısı Üzerine Etkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Uygulamalı Psikoloji, İzmir.
- GÖKA, E. (2009). *Ölme: Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi*. 1. Baskı. İstanbul: Timaş.
- KARACA, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan.
- KÖSE, G., DURMAZ, O. & ÖZET, F.G. (2011). Yoğun Bakım Ünitelerinde ve Yatan Hasta Katlarında Çalışan Hemşirelerin Ölümüne Karşı Düşünce ve Tutumlarının Karşılaştırılması. *Acıbadem Hemşirelik Bilimsel Çalışmalar*. (<http://www.acibademhemsirelik.com/BilimselCalismalar.asp?submenuheader=1&?mID=6&yil=2011> Erişim: 27.12.13).
- LONETTO, R. & TEMPLER, I. D. (1986). *Death Anxiety-Correlates of Death Anxiety*. Washington: Hemisphere Publishing Corporation.
- MEGEP (2014). Milli Eğitim Bakanlığının Mesleki ve Teknik Eğitim: Programlar ve Öğretim Materyalleri <http://megep.meb.gov.tr/?page=moduller> (05.08.14).
- MONÇEVA, V. (2008). *Bir Yük Olarak Ölenin Bakımı*. <http://monitor.bg/article?id=155540> (Erişim: 27.01.14).

- ONUR, B. (2011). *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm*. 9. Baskı. İstanbul: İmge.
- ÖZ, F. (2004). *Sağlık Alanında Temel Kavramlar*. Ankara: İmaj.
- SARIKAYA, Y. (2013). Ölüm Kaygısı Ölçeği Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Tokat.
- TAKA, F. (2010). Hemşirelerde Ölüm Kaygısının Belirlenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- TANRIDAĞ, R. (1997). Hemşirelerin Ölüm Kaygıları ve Genel Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2. 8, 37-40.
- THORSON, A. J. & POWELL, F. C. (1996). Undertakers Death Anxiety. *Psychological Reports*, 78. 1228-1230.
- YALOM, I. (2011). *Varoluşçu Psikoterapi*. Z.İ. Babayiğit (çev.). 4. Baskı. İstanbul: Kabalcı.